

MEDIATUTKIMUSTA HORNANKATTILASTA

”Jalkapallo on maailma, jossa subjektiivisuus on normi ja jossa akateemisella objektiivisuudella ei ole minkäänlaista kulttuurista pääomaa”, kirjoittaa Martin Cloonan tässä *Lähikuvan* teemanumerossa julkaistavassa artikkelissaan – ja tietenkin testaa provokatiivista väitettään kirjoittamalla akateemisen artikkelin, jossa tutkijan objektiivisuus ja jalkapallofanin subjektiivisuus ottavat toisistaan mittaa. Jalkapallosta onkin tullut paitsi maailman seuratuin urheilulaji myös akateemisen tutkimuksen ja tietokirjallisuuden suosikkikohte. Raja tutkimuksen ja tietokirjallisuuden välillä on lisäksi tällä alueella usein häilyvä. Tästä yksi tuore esimerkki on Saku-Pekka Sundelinin teos *Suomifutis: suomalaista jalkapallokulttuuria etsimässä* (2023), jonka yhdessä luvussa hän tutkimuksellista asetelmaa muistuttaen mutta omavaltaisesti pohtii sitä, mikä on Suomen jalkapallopääkaupunki.¹

Jalkapalloa koskevaa tutkimusta tehdään monilla aloilla: liikunta- ja terveystieteissä, yhteiskuntatieteissä, historiantutkimuksessa, kansatieteessä, mediatutkimuksessakin. Jalkapallotutkimukselle on omia tutkimusjournaleita ja julkaisusarjoja, kuten Routledgen ”Critical Research in Football” -sarja.² Yksi alan keskeisistä jounaaleista, vuodesta 2000 lähtien julkaistu *Soccer and Society*, määrittelee alueensa tieteidenvälisesti: se yhdistelee antropologiaa, kulttuurisia, historiallisia, sosiologisia, poliittisia, taloudellisia ja esteettisiä näkökulmia ja – kiinnostavaa kyllä – sen keskeiseksi asiaksi nousee jalkapallon *suhde* erilaisiin modernin yhteiskunnan ilmiöihin, kuten politiikkaan, uskontoon, mediaan ja turismiin, pikemmin kuin laji itsessään.³ Ero näiden kahden asian välillä saattaa kieltämättä olla hienovarainen ja suhteellinen, mutta se kertoo kuitenkin jotakin akateemisen tutkimuksen ja jalkapalloaiheisen tietokirjallisuuden painotuksista. Jälkimmäinen tapaa olla kiinnostunut jalkapallosta sellaisenaan, edellinen ennemminkin siitä, millaisia näkymiä jalkapallo avaa muihin sosiaalisen, poliittisen ja kulttuurisen sfäärin ilmiöihin. Käsillä olevan numeron luettuaan ei tosin voi olla varma tämän jaon mielekkyydestä.

Itse asiassa sekä jalkapalloon pelinä että sen seuraamiseen ja fanittamiseen liittyy ilman akateemista objektiivisuuttakin paljon sellaisia piirteitä, jotka muistuttavat tiedettä ja tutkimusta. Jalkapallon säännöt, tuomarointi ja sääntöjen tulkinta ovat eräänlaista jokamiehen oikeustiedettä, johon kaikki osapuolet kiihkeästi osallistuvat – vaikka lainsäädäntö- ja tuomiovalta on vain tietyillä tahoilla. Ottelutulosten veikkaaminen taas perustuu jonkinlaiseen arkiseen tai poliittitieteellisesti tilastoihin nojaavaan todennäköisyyslaskentaan.

1 Koska Sundelinin (2023, 91) mukaan jalkapallopääkaupunkeja voivat olla vain ne, jotka ”sykkivät paikallisen futisseuran tahdissa” ympäri vuoden jakamatta huomiota muiden lajien kuten jääkiekon kanssa, on kärkekolmikko ymmärrettävä, kenties jopa ilmeinen: Kotka, Valkeakoski, Pietarsaari.

2 Ks. <https://www.routledge.com/Critical-Research-in-Football/book-series/CFSFC>.

3 Ks. <https://www.tandfonline.com/action/journalInformation?show=aimsScope&journalCode=fsas20>.

Tilastotietojen kerääminen on sinänsä pitkään ollut yksi olennainen intohimaisen penkkiurheilamisen ilmentymä, mutta nykyisin valmiiksi tuotettua tilastotietoa on tarjolla yhä enemmän ja monipuolisemmin. Paitsi historiallista tietoa esimerkiksi Arsenalin ja Tottenhamin tai Valencian ja Celta Vigon kohtaamisista kautta aikojen, tarjolla on numeroita vierasvoittojen todennäköisyyksistä, keskimääräisistä maalimääristä ja maalintekoajoista, ottelun alkamisajan vaikutuksesta lopputulokseen sekä ottelukohtaista dataa siitä, montako kertaa kukin pelaaja on koskenut palloon pelin aikana, riistänyt tai menettänyt pallon, missä kohdassa kenttää pelin painopiste on kulloinkin ollut ja niin edelleen.

Tuore osoitus siitä, miten nopeasti totumme tieteellisen tiedon kaltaiseen informaatioon, on maali odottama (expected goals, xG), laajan aineiston data-analyysiin perustuva todennäköisyys sille, kuinka monta maalia joukkueen olisi odottanut ottelun aikana tekevän tai millä todennäköisyydellä tietyistä hyökkäystilanteista syntyy maali. Muutama vuosi sitten asia olisi kuulostanut käsittämättömältä, mutta tänään jokainen nappulaliigalainenkin voi asiantuntevasti punnita omaa maali odottamaansa.

Mediatutkimukseen ja audiovisuaaliseen mediaan keskittyneen *Lähikuvan* kannalta jalkapallon erityiskiinnostus liittyy tapoihin, joilla jalkapallo, media ja mediateknologia ovat kietoutuneet yhteen. Historiallisesti kyse oli aluksi vain ottelutapahtumien välittämisestä kentän tuntumasta ulkopuoliseen maailmaan: suorat radiolähetykset alkoivat Isossa-Britanniassa vuonna 1927 ja televisiolähetykset 1937. Tietysti on kyseenalaista, onko koskaan voinut puhua ”vain” pelien välittämisestä, sillä asiaan on alusta pitäen liittynyt monenlaisia taloudellisia, oikeudellisia, teknisiä ja esteettisiä haasteita. Pitkään ja säännöllisesti on puhuttu esimerkiksi siitä, tyhjentääkö otteluiden televisiointi katsomot: miksi maksaa pääsylipusta ja käänsä sääolosuhteista ja tungoksesta, jos peliä voi seurata mukavasti kotisohvalta? ”How wrong can you be!” totesi pitkän linjan valmentaja Roy Hodgson näistä epäilyistä tuoreessa dokumentisarjassa *Freddie Ljungberg’s Unseen* (2023). Mitä kattavammin esimerkiksi Englannin Valioliigan otteluita on televisioitu, sitä suuremmaksi on lajin suosio kasvanut ja sitä kovempi kysyntä – ja korkeammat hinnat – on myös ottelujen pääsylipuilla. Kansainvälinen mediointi on ylipäänsä ollut keskeinen tekijä jalkapallobisneksen kasvamisessa käsittämättömiin mittoihin. Samalla suosituimpien kansallisten sarjojen, Mestarien Liigan kaltaisten kansainvälisten sarjajoukkueturnausten, maanosaturnausten ja maailmanmestaruuskisojen televisiointikorvaukset ovat kohonneet niin huikkeisiin summiin, ettei esimerkiksi yleisradioyhtiöillä ole välttämättä niihin enää varaa.

Teknisesti ja esteettisesti ei alussa ollut mitenkään selvää, miten jalkapallon kaltaista tapahtumaa tulisi välittää kuulijoille ja katsojille. Miten ottelua selostetaan, miten ja mitä kuvataan? Pitäisikö koettaa keskittyä vain pelin etenemiseen, ja mihin siinä, kun kentällä on yhtä aikaa 22 pelaajaa ja vähintään yksi tuomari? Kannattaako keskittyä vain siihen, missä pallo kulloinkin on vai pelin kokonaisuuteen, pelimuodostelmiin tai kenties johonkin muuhun? Pitäisikö koettaa välittää kentän ja katsomon tunnelmaa? Viimeksi mainittu kysymys konkretisoitui koronaepidemian aikana, kun otteluita pelattiin ja televisioitiin, vaikka katsomot olivat tyhjiä. Televisiokokemus oli vieraannuttava, ja ratkaisuksi kokeiltiin niin katsojien pahvikuvia kuin – kiinnostavasti sitcomin historiasta muistuttavia – valmiiksi äänitettyjä purkkireaktioita.

Jalkapallon ja muiden urheilutapahtumien kuvaaminen on ylipäänsä vaikuttanut suuresti siihen, millaiseksi television estetiikka ja kuvaamistavat muotoutuivat. Monikameratekniikkaa, josta tuli television yleistyessä

normaali tapa kuvata kaikenlaisia suoria lähetyksiä uutisista musiikkiohjelmiin, kokeiltiin jo ainakin Berliinin olympialaisissa vuonna 1936. Nykyisin isojen stadionien otteluissa on tyypillisesti käytössä 20–30 kameraa mukaan lukien ilmakuvia ottavat dronet ja kannettavat steadicamit. ”Leikkaaminen” kamerasta toiseen tehdään yhä hyvin pitkälti samoilla periaatteilla, joita elokuvan jatkuvuusleikkauksessa on kehitelty yli sadan vuoden ajan: kuva-ala jaetaan toisiaan täydentäviin kuvakulmiin ja kuvakokoihin, kuvasta toiseen siirrytään liikkeen suunnan mukaisesti suojaviihasääntöä kunnioittaen, pallo ja siitä kamppailevat pelaajat pidetään kuvan keskipisteessä panoroinnein ja zoomauksin, valaistusta ja (erityisesti pelipaitojen) värejä kontrolloidaan paitsi paikalla olevien myös televisionkatsojien palvelemiseksi, tapahtumien väliin voidaan poimia kiinnostavia yksityiskohtia, kuten erilaisia reaktioita, niin kentältä, kentän laidalta kuin katsomosta.

Varsinaisen televisioinnin lisäksi audiovisuaalinen teknologia on vähä vähältä tullut yhä enemmän myös osaksi pelitapahtumia ja kokemusta stadionneilla. Isoilla stadioneilla jättscreenit antavat katsomossa oleville eräänlaisen hybridikokemuksen, jossa läsnäolo ja mediavälitteisyys täydentävät toisiaan. Huippunopeisiin kameroihin perustuva maaliviivateknologia löi itsensä läpi kymmenkunta vuotta sitten, ja jonkinlaisen hyväksynnän lienee saanut myös VAR-järjestelmä eli videoavusteinen tuomarointi, tosin ristiriitojen ja kiistojen saattamana, kuten saamme useasta tämän numeron artikkelista lukea.

• • •

Tuhdin teemanumeron tekstit muodostavat yhdessä varsin eheän kokonaisuuden, vaikka tarkastelun kohteena ovat niin teknologian jalkapallo-otteluiden tuomarointiin tuomat muutokset, fanien suhtautuminen suosikkijoukkueessa ja ottelutapahtumissa tapahtuneisiin muutoksiin, jalkapallojournalismin konventiot, sosiaalisen median käyttö kuin fanien ottelutapahtumissa ja niiden ympärillä laulammat laulut.

Numeron avaavassa artikkelissaan Arto Nevala käy läpi erotuomaritoimintaan vaikuttaneita muutoksia 1800-luvulta nykypäivän VAR-avusteiseen tuomarointiin. Muutosten keskeisenä juonteena on erotuomarin inhimilliseen

Kuva 1: VAR-järjestelmä saa kyytiä fanien banderollissa FC Salzburgin ja VfL Wolfsburgin välisessä Mestarien liigan ottelussa lokakuussa 2021. Kuva: [Wikimedia Commons](#) / kuvaaja Werner100359.

havaintoon perustuvan ratkaisun muuttuminen teknologiavälitteiseksi. Ensin maaliviivateknologia ja nyt noin viisi vuotta täysimittaisessa käytössä ollut VAR-teknologia ovat vieneet erotuomaritoiminnan ihmisen aistien tuolle puolen. Tämä on korostunut erityisesti sentein mitattavissa paitsiotuomioissa, joissa teknologian avulla on voitu osoittaa esimerkiksi se, että pelaajan kainalo on paitsiossa. Teknologian käyttöönoton tarkoituksena on ollut se, että otteiluista saataisiin karsittua pois väärät tuomiot. Ainakaan katsojia teknologian avulla tuomitseminen ei ole vakuuttanut. Siitä kertoo jatkuva epäonnistuneiden VAR-tuomioiden ihmettely sosiaalisessa mediassa sekä tässä numerossa Janne Hietamäen katsaus VARin vaikutuksesta katsojakokemukseen. Osaltaan tuomaroinnissa käytettävää teknologiaa on varmasti epäilty siksi, että katsojina emme ole saaneet tietää, miten tuomarit teknologian välityksellä keskenään kommunikoivat. Tähän kysymykseen yhden vastauksen tarjoaa tuomariston toimintaa päätuomarin näkökulmasta esittävä Roman Hodelin lyhytelokuva *Peli (Das Spiel, Sveitsi 2020)*, jota erotuomarina pitkään toiminut Matti Salakka tarkastelee näkökulmatekstissään.

Sami Kolamo ja Jani Vuolteenaho pohtivat seikkaperäisessä artikkelissaan ”Hankkiutukaa eroon Saudi-Arabian lipuistanne!” fanittamisen autenttisuuskriisejä rahan ja kaupallisuuden määrittämässä Valioliigassa. Autenttisuuskriisien esimerkkeinä kirjoittajat tarkastelevat jalkapallo-otteluiden televisiointia koronapandemian tyhjentämällä stadioneilla sekä Newcastle United FC:n fanien suhtautumista tilanteeseen, jossa heidän fanittamansa joukkue siirtyi Saudi-Arabian valtiollisen sijoitusrahaston omistukseen. Rahan vallan kasvuun oman kiinnostavan katseensa tarjoaa Marko Kanasen artikkeli ”Pääasia on, että olemme olemassa”, jossa hän etsii toistuvia narratiiveja *Urheilulehdessä* vuosina 2012–2023 julkaistuista englantilaisen jalkapallon alasarjoja käsittelevistä jutuista. Artikkelin muistuttaa, että rahan ylivallan aikana pienuuden romantiikallekin on aina tilaa.

Erotuomarin, fanien ja jalkapallojournalistien jälkeen Riikka Turtiainen vie meidät konkreettisesti pelaajien kokemusmaailmaan. Artikkelissaan ”Arvokisat pohjoismaalaisten jalkapalloilijoiden somevaikuttamisen näyttämönä” hän tarkastelee tapoja, joilla EM-kisoihin osallistuneet jalkapalloilijat kehystävät Instagram-julkaisujaan kisojen aikana. Erityiseksi nousee kysymys aktivismin mahdollisuudesta. Turtiaisen mahdollisesti yllättävän artikkelin jälkeen numeron viimeisessä jalkapallo ja media -teeman artikkelissa *Lähikuva* tekee poikkeuksen, sillä Martin Cloonanin artikkeli julkaistaan sekä suomennettuna että englanniksi. Artikkelin on omaelämäkerrallinen niin, että analytyttöisyys ja subjektiivisuus lyövät peittelemättömästi kättä. Pitkäaikaisen Liverpool FC:n fanin näkökulmastaan Cloonan pohtii ja kehystää ymmärrettäväksi jalkapallo-otteluissa laulamisen syitä ja funktioita.

Jalkapalloaiheisten tekstien lisäksi *Lähikuvan* numero pitää sisällään muutakin kiinnostavaa. Sampsa Huttunen tutkii katsauksessaan valaistuksen, erityisesti päävalon suunnan, vaikutusta siihen, millaisiksi miellämme ihmiskasvot kuvassa. Katsojakokeilla hän testaa, millaisia tunnereaktioita eri tavoin valaistut kasvot aiheuttavat koehenkilöissä, ja saa tuloksia, jotka osin tukevat ja osin kiinnostavasti kontrastoivat (kuten sivuvalon tapauksessa) elokuvantekijöiden työssään oppimia käytännön tapoja.

Mukana numerossa on myös Alex Dayn raportti kolmansielta Valentin Vaala -festivaaleilta. Ohjaaja Markku Pölösen kuratoima tapahtuma sai alkunsa siitä sattumasta – kyse on todellakin pelkästä sattumasta –, että Suomi-Filmin maineikkaimmalla ohjaajalla ja Oulujärven rannalla sijaitsevalla kunnalla on sama nimi. Pystyyn pistettiin elokuvafestivaali, joka ensin keskittyi pelkkiin

Vaalan ohjaamiin elokuviin mutta nyt kolmannella kerralla lavensi katseen muuhunkin kotimaiseen studiokauden tuotantoon. Lisäksi mukana on musiikkia, teatterikokeiluja ja muuta, kaikki kytköksissä festivaalin teemaan.

Kiitämme lopuksi niitä opiskelijoita, jotka osallistuivat Turun yliopistossa mediatutkimuksen oppiaineessa pitämällemme kurssille *Hornankattila – jalkapallo elokuvassa ja mediassa* marras-joulukuussa 2022.⁴ Tämän teemanumeron idea syntyi tuon kurssin ja kurssilla käytyjen elävien keskustelujen aikana.

Joulukuussa 2023

Kimmo Laine ja Tommi Römpötti

Lähteet

Sundelin, Saku-Pekka (2023) *Suomifutis: suomalaista jalkapallokulttuuria etsimässä*. Helsinki: Tammi.

4 Kurssi, samoin kuin tämä pääkirjoitus, sai puolestaan innoituksensa Nick Hornbyn jalkapallofaniutta subjektiivisen oivaltavasti käsittelevästä romaanista *Hornankattila / Fever Pitch* (1992, elokuvaversio 1997).